

שימוש בשבת במיכל אשפה חכם

מבוא

פסיק רישיה באיסור דרבנן

ספק פסיק רישיה

גרמא או מעשה בידיים

עין אלקטרונית הנדלקת בהליכה ברחוב

מסקנה

מבוא

לאחרונה החלו לייצר פחי אשפה 'חכמים' במקומות ציבוריים. חיישן הרגיש לשינויי נפח מורכב בתוך מיכל האשפה הגדול, והוא משדר למרכז בקרה עירוני כאשר המיכל עומד להתמלא וצריך לפנותו. בכך הרשויות יודעות בדיוק מתי קיים צורך לפנות ולרוקן כל פח אשפה, וחוסכות כסף רב מביטול הצורך לפנות מיכלים חצי ריקים¹.

האם מותר לרוקן בשבת את פח האשפה הביתי לתוך מיכל האשפה הציבורי המתוחכם הזה, לפחות כאשר המיכל כמעט מלא? מצד אחד ברגע שהאשפה תיזרק לפח יתכן שהחיישן ישדר למוקד שהפח מלא; מצד שני בשידור הזה אין תועלת מיידית, כי גם אם האדם היה מרוקן את הפח במוצאי שבת - את המיכל ירוקנו רק ביום ראשון, והתראת החיישן אינה מזרזת את אנשי התברואה לבוא מוקדם יותר. האם יש בעיה בכך שהחיישן משדר בשבת ומסמן במוקד שהפח ברחוב פלוני עומד להתמלא ויש לרוקנו, גם אם השידור הזה אינו גורם לשום פעולה בשבת? ואף אי נימא דהוי פסיק רישיה ובוודאי שהחיישן ישדר למוקד, הרי לא ניחא ליה כעת שהחיישן ישדר. ועוד, הוא הרי אינו מתכוון לעשות שום פעולה חשמלית בעודו משליך את האשפה, אין כאן שום פעולה רצונית ומודעת להפעלת החיישן, הוא מרוקן את פחו והחיישן 'חש' בעצמו?²

1 כמו כן, ע"פ המיקום של הפחים המלאים מקבל נהג משאית האשפה מסלול נסיעה (הנשלח אליו אוטומטית ע"פ מיקום החיישנים ששידרו שהפח שלהם מלא). ישנם שני סוגי חיישנים: חיישנים תרמיים וחיישנים אופטיים (באופן פעולת חיישנים אלו עיין בקובץ אמונת עתיך 104, תמוז תשע"ד עמודים 55-54).

2 ע"פ דברי ראש מכון צומת הגר"י רוזן זצ"ל, הובא בקובץ תחומין כג במאמרו של הגר"א קנהול זצ"ל (עיי"ש בעמודים 286-278) בהערה 2. וע"ע בספר קדושת השבת לגר"מ הררי, בשו"ת מנחת אשר (א, לב), בקובץ אמונת עתיך (102, תשע"ד עמודים 92-85) ובספר אש תמיד לגר"א הנקין הי"ד (מאמרים ד-ה).

פסיק רישיה באיסור דרבנן

אם אכן יתברר דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה באיסור דרבנן³, הרי דעת מרן (או"ח סי' שיד) להקל⁴, וכן דעת תרומת הדשן (סי' סד וסי' סו. הובא במגן-אברהם סי' שיד ס"ק ה)⁵. אולם הרמ"א החמיר, וכתב המשנה ברורה: "והנה לעיקר הדין הסכימו המ"א והא"ר והגר"א והגרעק"א דפסיק רישיה אסור אף במילתא דרבנן". וע"ע בזה בשו"ת בית יצחק (או"ח סי' פו אות טז), בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' מב), בשו"ת מהרש"ם (ח"ה סע' מח). ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימנים מא ו-צז) שחילק בין אם המלאכה נעשית בגוף הדבר או שאינה נעשית בגוף הדבר.

בשו"ת יביע אומר (ח"ד סי' לד אות לא) הביא שרבים מקלים בפס"ר דרבנן, וסיכמם: "אתה הראית לדעת כי כמה וכמה מהמחברים האחרונים החזיקו בשיטת התרוה"ד פס"ר דרבנן שרי (ומהם מייחסים זאת לרש"י, רמב"ם, ר"ן, וכן מפורש במאירי ועוד ראשונים), וכן דעת ה"ב"י מעיקר הדין. והן אמת שרבים ועצומים מן האחרונים סבירא להו לאסור בפס"ר דרבנן, אולם כיון דלעומתם מצינו רבים ונכבדים מן האחרונים דס"ל להקל... במקום הצורך ודאי שיש מקום רב לסמוך עליהם". וכ"כ להקל בפס"ר דרבנן, הגינת ורדים (כלל ג אות טז), שו"ת בית יהודה (ח"ב סי' מז), ספר ווי העמודים (סי' קב אות ח), שו"ת נחפה בכסף (ח"א אורח חיים סי' ד), שו"ת באר יצחק (אורח חיים סי' טו), שו"ת עמק הלכה (אורח חיים סי' צח), שו"ת מעט מים (סי' לג), שו"ת תורת חסד (אבן העזר סי' לח אות ה) ועוד. ולפי זה לספרדים יש לסמוך להקל אי נימא דהוא פסיק רישיה מרבנן, אבל לאשכנזים אסור לשפוך את הפח למיכל אם המיכל קרוב להיות מלא.

ספק פסיק רישיה

אלא שנראה שגם האשכנזים יוכלו להקל, שהרי לעיתים מיירי בספק פסיק רישיה דרבנן, שבו יש הרבה פוסקים הסומכים להקל (עיין בספר פסקי תשובות על המ"ב סי' שטז הערה 64), שהרי לעיתים רבות לא ברור בשעת שפיכת פח האשפה למיכל אם כעת החיישן ידלק וישדר שהמיכל מלא (שהרי יתכן שיש עוד מקום בפח האשפה או

3 לענין גדרי פסיק רישיה עיין בדברינו בשו"ת אבני דרך ח"ו סי' מט.

4 בכף החיים (סי' שיד ס"ק טו) כתב דאין הכרח לומר שמרן היקל. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' לד), בשו"ת יחווה דעת (ח"ב סי' מו) ובשו"ת איש מצליח (ח"ב סי' יט).

5 וכן משמע מהתוספות (שבת קג, א), וכן הבינו בדבריו בשו"ת בתי כהונה (חלק ב"ד סו"ס יח), שו"ת צור יעקב (סי' קעב), שו"ת שואל ומשיב (קמא ח"א סי' רי), שו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' נט) ושו"ת שואל ונשאל (ח"ז או"ח סי' כז). אולם החזו"א (סי' נ ס"ק ה) הבין דדברי התוספות מיירי רק בתיקון ענבים שהוא תיקון קל, ולא בשאר שבותין.

שהוא כבר מלא והחיישן נדלק כבר קודם). וכ"כ להקל בספק פס"ר המשנה ברורה (סי' שטז ס"ק טז). וע"ע בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' לז) ובקיצור שו"ע ילקוט יוסף שהקלו בזה (וע"ע בשו"ת שיח נחום סי' כה). האדם איננו צריך לעיין כמה אשפה כבר יש בפח, וממילא אין עליו לחוש לזה, שהרי בתיבה קטנה עם זבובים אסור הרמ"א (סי' שטז סע"ג) לסגור את המכסה, ומדבריו מבואר דזה אסור אף שמיידי בפס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, אלא שהעיר הט"ז (שם, ס"ק ד) שכל זה הוא דווקא אם רואים זבובים בעין (שאז יש להפריחם לפני שסוגר את התיבה), אולם אין צריך לעיין ולדקדק אולי יש שם עוד איזה זבובים (שכן זה ספק פס"ר). ועיין בביאור הלכה (ד"ה 'ולכן יש להזהר') שהסביר זאת, והביא ראיה מהרמב"ן (במלחמות, שבת פ"ג. וכ"כ הר"ן שבת יט, ב בדפי הרי"ף). וכך העלה גם הבן איש חי (פרשת וארא אות ו).

כמו כן, מצינו שהקלו בפסיק רישיה במקום צער או כבוד הבריות, כגון: היתר סגירת דלת כשיש ציפור בבית מפני הקור בחוץ (משנה ברורה סי' שטז ס"ק ה) או להטיל מי רגליים על חול (שם סי' שכא ס"ק נו. ועיי"ש בשער הציון ס"ק סח) או להוציא קוץ כאשר ברור שיצא דם (שם סי' שכח ס"ק פח) ועוד. ולפי זה כאשר ישנו ריח לא נעים בבית וצריך להשליך את השקית לאשפה, ישנה סברה להקל משום כבוד הבריות (וע"ע בספר מנחת שי, כללי מלאכות שבת, פסיק רישיה אות ח). עוד בענין ספק פס"ר עיין בשו"ת ישיב יצחק (סי' לח אות כ).

גרמא או מעשה בידיים

ועוד, מצינו במאירי (שבת קכ, ב ד"ה 'מי ששכח') כי יש הסוברים שלא החשיבו חכמים גרמא כמעשה אלא כאשר הגורם מתכוון לעשות את האיסור, אך כשאינו מתכוון לזה, אף שיש כאן פסיק רישא, לא אסרו חכמים ואף התירו לכתחילה. וכן כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' קצד) והובאו דבריו בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קלג). אולם חזיתי כי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' טז אות ח) כתב שפסיק רישא בגרמא אסור (וע"ע בשו"ת מעשה חושב ח"א עמוד קס).

אלא שצ"ע אם הפעלת החיישן ע"י ריקון הפח הינה "מעשה בידיים" (וע"ע בספר פסקי תשובות על המ"ב סי' רעז אותיות ז-ח ובהערות שם) או הוי כגרמא. בשו"ת הר צבי (או"ח סי' קמג) דן לגבי הדלקת חשמל בעזרת מתג, ורצה לומר דהוי כגרמא (כדין סילוק החץ המובא במסכת סנהדרין עז, ב), אולם בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס) דחה והכריע שזה נחשב מעשה בידיים, כיון שזו פעולה ישירה, וכך מקובל לפסוק. ויש לעיין בדין גרמא לנידון דידן.

מדברי התוספות (שבת מז, ב ד"ה 'אמר רב אשי') משמע שגרמא זהו כאשר המלאכה לא תעשה באופן ישיר ע"י האדם, כי אם באופן עקיף. והראב"ד והרמב"ן

(בחידושויו שבת קכ, א) בדעת הרי"ף הצריכו שהתוצאה לא תתרחש בוודאות. ולפי זה אצלנו שאין הכרח שהחיישן ישדר ישנו מקור להתיר. אלא שהאור זרוע (ח"ב סי' כח) כתב שגרמא הותרה רק במקום הפסד. וכן משמע מהרשב"א (עבודת הקדש שער ג סי' ג), האורחות חיים (הלכות שבת אות רז) והחידושים המיוחסים לר"ן (שבת קכ, א).

הרמ"א (סי' שלד סע' כ) כתב בשם המרדכי (שבת סי' שצט) שגרמא הותרה "במקום פסידא" (כדעת האור זרוע). אולם המגן אברהם (בסי' תקיד) כתב שהרא"ש היקל בזה (וכן ביאר הקרבן נתנאל ביצה כב, א). וכן מצינו דפסקו בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' סד) ובשו"ת יביע אומר (ח"י סי' כו) להקל בגרמא גם שלא במקום הפסד (וע"ע בשו"ת קרית חנה דוד ח"ב סי' נו). אלא שהרבה אחרונים החמירו בזה, כמבואר בשו"ת מהר"ם שיק (סי' קנז), שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' מה), שו"ת האלף לך שלמה (סי' קלה), מגן אברהם (סי' תקיד ס"ק ה), נהר שלום (שם ס"ק ז), חזו"א (או"ח סי' לח אות ב), שו"ת יחל ישראל (ח"א סי' כא), שו"ת תפלה למשה (ח"ב סי' כג), ובספר שמירת שבת כהלכתה (פרק יב הערה קג) ועוד. וכבר כתב בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' כט): "אכן אין להשתמש בהיתר של גרמא בצורה גורפת, אלא לשקול כל מקרה ומקרה לגופו, ורק במקום צורך גדול, כגון הפסד מרובה, צער גדול וכד' יש להתיר גרמא".⁶

עין אלקטרונית הנדלקת בהליכה ברחוב

וחזיתי שכתב בשו"ת דברות אליהו (ח"ח סי' כד) להתיר הליכה במקום שיש חיישן שיפועל, וממילא אין להחמיר במקום שספק אם החיישן ידלק. וזו לשונו: "מן הדין מותר ללכת במקום שהחיישן מדליק המנורה, ואין בו משום חילול שבת, דגרמא ואינו מתכוין ודבר דרבנן הוא. וכן העלו בשו"ת חשב האפוד (ח"ג סי' פג), ובשו"ת ברית שלום (ח"א סי' לה), בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' סח) ובשו"ת והרים הכהן (ח"ד סע' י')."

אלא שאין הכרח לומר דהדברים דומים, שהרי שם אין האדם מעוניין באור הזה כלל. וע"ע בשו"ת שרגא המאיר (ח"ח סי' קלז) שפסק ש"אם אפשר למנוע מלילך דרך בית כזה טוב למנוע, ואם אי אפשר אז מותר", וכ"כ בספר אורחות שבת (פרק כ סע' לא): "שאם אפשר בקל לילך בדרך אחרת יש לנהוג כן". ועיין עוד בשו"ת מנחת שמואל (ח"ג סי' יז), בשו"ת במראה הבזק (ח"ד סי' מ) ובדברינו בשו"ת אבני דרך (ח"ו סי' מט).

6 ויש לעיין טובא לגבי יו"ט, דהרי בשער הציון (סי' תקיד ס"ק לא) כתב שגרמא הותרה ביו"ט אפילו שלא במקום הפסד. אלא שבשמירת שבת כהלכתה (פרק יג סע' יג והערה נח) כתב ע"פ המג"א (סי' תקיד ס"ק ה) להחמיר אף ביו"ט אלא א"כ מיירי בהפסד.

בשו"ת משנת יוסף (חי"א סי' עג) במכתבו אלינו, נוטה להקל בעין אלקטרונית שבגללה האור נדלק (ביום), ובתוך דבריו איתא: "כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' סח) דמה שאדם עושה כדרכו בהליכתו ברחוב, ואינו עושה פעולה ומלאכה, ונדלקת איזה נורה אלקטרונית, אין זו מלאכה כלל, ואינו דומה למלאכת המשכן, אלא שאם מכוון לכך אסור מדרבנן, אבל אם אין רצונו בזה כלל גרע אפילו מפסיק רישיה בדרבנן דאסור, עיי"ש". ולפי זה צ"ע אצלנו שהרי זה אינו דומה למלאכת המשכן, ואינו מכוון שידלק החיישן, אך לא ניתן לומר באופן מוחלט שאין רצונו בכך.

מסקנה

גם אם נאמר שהחיישנים הם גרמא ולא מעשה בידיים (דבר שלענ"ד קשה לומר) לא יהא מקום להקל מצד זה, שהרי לא מדובר במקום פסידא. כי כמעט תמיד ניתן לשהות ולהמתין עם האשפה עוד כמה שעות (הוא יכול להניחה במרפסתו וכד'). אך אם נטען שהנחת האשפה בפח החכם הוי ספק פסיק רישיה, יהיה מקום להקל. אלא שזה רק אם נוכל לומר שמדובר על דבר "דלא ניחא ליה" (ולא פשוט לומר שהוא בגדר זה)⁷. ואפילו אי נימא דניחא ליה שהרשויות ידעו שהמיכל מלא ויבואו לפנות את הזבל, ניתן אולי לומר דבעת שמשליך את האשפה לא איכפת לו כלל אם החיישן ישרד בשבת, ומצינו שכתב הביאור הלכה (סי' שכ ד"ה 'דלא ניחא ליה') דלא איכפת ליה הוא בכלל לא ניחא ליה. וראוי להעיר ולצרף הכא שאין כאן מלאכת מחשבת⁸ (בבא קמא ס, א) שבוזה אסרה התורה. ויש עוד מקום לעיין בזה (וע"ע בשו"ת שיח נחום סי' כה).

וכ"כ להתיר הרה"ג שלמה דיכובסקי (מח"ס 'לב שומע לשלמה'), וזו לשונו: "אינני חושב שיש לחשוש בהרקת אשפה לפחים חכמים, כאשר האדם אינו חפץ בכך ואינו מעוניין במעשה, ואין שום תועלת מזה. יש לדמות מעשה זה לסוגר דלת הבית כדרכו, למרות שידע שיש צבי בתוך הבית (מחלוקת הרשב"א והר"ן בשבת). מאותה סיבה אין להימנע מללכת כדרכו בשבת גם במקומות שיש בהם מצלמות אבטחה - כיום יש מצלמות כאלו במקומות ציבוריים רבים. האדם הולך כדרכו, ואין לו כל ענין בצילום האוטומטי" (ומו"ר הרה"ג יוסף ליברמן העלה להחמיר בזה, ועיין בדבריו

7 ויש להוסיף דהוי דבר שאינו מתכוין. ומצינו שפסק השולחן ערוך (סי' שלו סע' א) כדעת רבי שמעון (שבת כב, א; כו, ב) ש"דבר שאין מתכוין מותר, והוא שלא יהא פס"ר". וע"ע בזה בשו"ת הריב"ש (סי' שצד) ובשו"ת מעשה חושב (ח"א עמודים קסא-קסט).

8 בספר המידות לחקר ההלכה (ח"א עמוד רפה אות נז) לגרמ"א עמיאל כתב: "נראה שיש שני מיני שאינו מתכוון שאנו ממעטינן מצד מלאכת מחשבת: יש שהמלאכה היא בין כך ובין כך, אלא שבאינו מתכוון חסרה המחשבת שבמלאכה... אבל יש דברים שאנו ממעטינן מצד מלאכת מחשבת משום דבלי מחשבת אין כלל מלאכה".

שהובאה בהערה)⁹. וע"ע בקובץ אור השבת (כו תשע"ו, עמודים קמז-קצ).
ויעזור השי"ת שבזכות שבת קודש לא יצטרכו עם ישראל זה לזה, ונזכה ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים בב"א¹⁰.

9 ומו"ר הרה"ג יוסף ליברמן כתב לי באריכות בשאלתנו, ואחר שהביא דברינו כתב: "הנה האמת אגיד שאינני בקי בדרך פעולת פח זה אם איסורו דאורייתא או דרבנן, ועכ"פ גם לפי מה שכתב כת"ר דאיסורו הוא רק מדרבנן לא נהירא לענ"ד לומר דבהכ"ג הוי פס"ר דלא ניחא ליה, שהרי בימות החול ניח"ל שהחיישן יופעל כדי שיבואו לפנות האשפה, ורק בשבת לא ניח"ל מפני איסור שבת, וכה"ג נחשב לניחא ליה, וכמו שהבאתי במשנת יוסף (סוגיות יו"ד כב אות ד. ובשו"ת ח"ט סי' קי) משו"ת חת"ס (יו"ד סי' כא) דמה שלא ניחא ליה מחמת ההלכה לא מיקרי לא ניחא ליה, ותמיד אנו צריכים לברר אם היה ניחא ליה לולא ההלכה, עיי"ש. וכ"כ בקובץ הערות (יבמות, הוספות אות ד) לגבי חציצה, דאינו מקפיד הוא רק אם בעצמותו לא מקפיד גם לולא הפסול בטבילה, אבל אם אינו מקפיד אלא משום פסול הטבילה, ואי לא הפסול היה מקפיד, אינו בגדר לא מקפיד. ומביא ראיה משיטמ"ק (ב"מ ל, א). וגם לא דמי לנעילת תיבה, דשאני נעילת דלת שהיא פעולת היתר מובהקת שאין בה שום איסור, והספק הוא באם יש שם זבובים וכה"ג מקילינן בספק פס"ר, וכמו שביאר בשער הציון (שם ס"ק יח) דהוי תרי דרבנן. משא"כ בענינו שהוא חיסרון ידיעה על פעולה קביעה וקיימא שהחיישן מופעל עם מילוי הפח, רק מסופק אם החיישן יופעל עכשיו או שמוא יש עוד מקום לאשפה, ובחיסרון ידיעה אין להקל, וכדאשכחן כעין זה בביאור הלכה (סי' שכו סע' ט ד"ה 'בדברים') שאסור לרוחץ במיני סבון שמסופק אם טבעם להשיר שיער, כיון שהספק אינו אלא חסרון ידיעה. וכן מתבאר מדברי השו"ע (סי' רעז סע' א) ובשו"ע הרב (שם קונטרס אחרון ס"ק א) בדין פתיחת דלת כנגד נר הדולק, דההיתר דספק פס"ר נאמר רק באופן שאפשר לעשות את הפעולה מבלי לגרום לאיסור מלאכה, אבל באופן שפועלתו תגרום ודאי למלאכה, אין להתיר עיי"ש. ומה שצידד כת"ר להתיר משום צער וכבוד הבריות, ג"כ צ"ע, דנהי דהתירו איסור דרבנן משום כבוד הבריות (שו"ע סי' שיב סע' א), מ"מ צער אינו בכלל זה, ראה פסקי תשובות (סי' שיב ס"ק א) מקורות לכך מדברי הפוסקים. ובלא"ה כבר כתבתי בשו"ת משנ"י (ח"ג סי' קכא) בתשובה למע"כ שאין ראוי להוריד אשפה בשבת, אא"כ אין לו מרפסת בבית ונודף ריח רע. ועכ"פ גם כשנודף ריח רע אין להכניס את האשפה לפח חכם, אלא יניחנו בצדי הפח. וכבר התרעתי בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סי' ע; ח"ז סי' סז) דכיון שא"א לעמוד על כל הצדדים וההמצאות שישנם כבר ושיתחדשו עוד, ואי אפשר ממש בלי מכשולים, ע"כ שומר נפשו ירחק מזה".

10 ואעיר כי ישנם בתים שבחדר המדרגות ישנו פיר אשפה אשר דרכו זורקים את הזבל, אלא שבסוף הפיר ישנו חיישן אלקטרוני המונה את מספר השקיות הנזרקות, וכל מספר שקיות (כמדומני שש) עוברת כף אשר דוחסת את האשפה, ודנו הפוסקים האם מותר להשליך לשם את האשפה בשבת. ועיין בזה בשו"ת אורחותיך למדני (ה, סו) שהעלה באריכות בטוטו"ד להקל בזה.